

Áldozat a sztyeppén

A második világháborúval kapcsolatban már számtalan publikáció látott napvilágot. Magyarországon is széles a skálája a témában elérhető szakirodalomnak. Évről-évre egyre újabb és újabb kutatási eredmények jelennek meg a második világgéssel kapcsolatban.

Magyarországon is sok történész foglalkozik a témával, a hazai szakembereket elsősorban a magyar szerepvállalás érdekli. Sokat olvashattunk, hallhatunk már pl. a Don folyó mentén bevetett 2. magyar hadsereg harcáról. A levéltárainkban és magángyűjtőknél is számos elsődleges forrást találhatunk a 2. magyar hadsereg történetével kapcsolatban. A második világháborúval külföldön is előszeretettel foglalkoznak, főleg azokban az országokban, amelyek érintettek voltak a konfliktusban. Számunkra talán a magyar vonatkozású külföldi szakirodalmak a legérdekesebbek. Az ilyen és ezekhez hasonló publikációk a hazai kutatások javát szolgálhatják.

2011-ben jelent meg Nagy Britanniában egy ilyen jellegű angol nyelvű könyv, amely egyébként is egy kevésbé ismert epizódját mutatja be a második világháborúnak. A könyv a keleti fronton bevetett olasz Alpini Hadtest tevékenységével foglalkozik. Ezenkívül bővebben kitér az alakulatnak a harci cselekményeket követő sorsára is. Többnyire a legtöbb publikáció, amely az olaszok háborús tevékenységéről szól olasz nyelven jelenik meg. Ilyen szempontból ez a könyv kivétel, és általa sokkal szélesebb réteg is megismerkedhet az eseményekkel. A magyar kutatók számára egyébként is hatványozottabban érdekes a könyv tartalma, mivel az olasz hegyi alakulatok a 2. magyar hadsereg szomszédságában, a hadseregünkől délre helyezkedtek el.

Az olasz katonákat ugyanabban a hadműveletben vetették be a keleti fronton, mint a 2. magyar hadsereg egységeit. A feladatuk is megegyezett. A Don folyó vonalára felzárkózva kellett biztosítaniuk a német 6. hadsereg északi szárnyát, amely Sztálingrádnál harcolt. Az olasz Alpini Hadtest elit hegyi hadtest volt, amely különleges, a hegyi harchoz megfelelő felszereléssel és kiképzéssel vonult ki a frontra, az olasz 8. hadsereg alárendeltségében.

A könyv jelentős részben visszaemlékezéseken alapul, a szerző, *Hamilton Hope* két nagybátyja – Nello Corti és Veniero Ajmone Marsan – is az elit Alpini Hadtestnél szolgált a keleti fronton. Hamilton Hope műve gyakorlatilag az ő és még néhány, a 2000-es években élő veterán beszámolóira épül. Több idős veterán megőrizte a korabeli dokumentumokat, személyes dolgokat, esetleg térképeket. A szerző ezeket mind felhasználta a kutatása és a könyv megírása során. Különösen értékes volt Nello Corti naplója, amelyet az orosz hadjárat során vezetett. A könyvhöz felhasznált szakirodalom is roppant gazdag, amelyben a szerző többek között megemlíti egy 1993-as olasz dokumentumfilmet is, amely az alpini alakulatokkal foglalkozik. A szakirodalom jelentős részben feldolgozás, és írott visszaemlékezés, amelyet a veteránok korábban jelentettek meg. Azonban a visszaemlékezések komoly hátránya több év távlatából a pontatlanság. Az emberi memória sokszor csak pontatlanul tudja feleleveníteni a konkrét eseményeket, amelyek néhány évtizeddel korábban történtek. Ennek a pontosításában segítenek a fent már említett korabeli naplók és dokumentumok.

A könyv első része az 1942-es hadjárat előzményeivel foglalkozik. A szerző nagy vonalakban bemutatja azokat az eseményeket, amelyek következtében az olasz 8. hadsereg – és az Alpini Hadtest – 1942-ben kikerült a keleti frontra.

Az olaszoknak már 1941-ben is részt vett egy hadtest méretű egysége a keleti hadműveletekben. Ez volt az Olasz Expedíciós Hadtest – Corpo di Spedizione Italiano in Russia (CSIR) (7.). Mussolini nem akart kimaradni a gyors győzelemből, ezért küldték ki az olasz hadtestet. Az expedíciós hadtest keleti fronton elért eredményei azonban inkább voltak vészjóslóak, mint kecsegtetőek. Az olasz vezérkarban több tábornok levonta a tapasztaltakból a tanulságot, ennek ellenére az 1942-es évben még nagyobb erőket vonultattak fel a keleti fronton.¹ Az 1942/43-as hadjárat során az olasz hadvezetés ugyanazokkal a problémákkal szembesült – csak jóval nagyobb mértékben – mind az előző év folyamán. A katonáknak hiányos volt a felszerelése, nem rendelkeztek megfelelő téli ruházattal, a fegyverzet többsége az első világháborúból származott, és ami igen fontos, nem voltak kellő mértékben gépesítve.² Mivel a hegyi hadtest hegyi harcra volt felkészítve, ezért a tehergépjárművek itt is hiányoztak, azokat öszvérekkel pótolták, amelyek jól megállták a helyüket a magas hegyvidéken. A téli felszerelés tekintetében

1 Az 1942-es hadjáratban már a német hadvezetés is szorgalmazta az olasz egységek bevetését.

2 A gépesítettség és a mozgékonyság egy modern háborúban elengedhetetlen tényező, főleg olyan terepen, mint az orosz sztyeppe, amely a gyorsan mozgó gépesített alakulatoknak kedvez.

talán még a hegyi alakulatok voltak a legjobban ellátva, bár mint utólag kiderült, az orosz télhez ez sem volt elegendő.

Amint eldőlt, hogy az olasz hadsereg részt vesz az 1942-es német hadműveletben is, azonnal megindult a szervezés és a készülődés. Az olasz 8. hadsereg élére azonban nem Giovanni Messe tábornokot nevezték ki, aki korábban a keleti fronton harcoló Olasz Expedíciós Hadtest parancsnoka volt, hanem Gariboldi tábornokot. Ez a döntés sok bennfentes számára meglepő volt, mivel Messe már ismerte az ottani viszonyokat. Messe tábornok egyébként sem értett egyet azzal, hogy egy teljes hadsereget kiküldjenek az orosz frontra (16–17.).

A döntést azonban meghozták, a hadsereg pedig kikerült a keleti frontra. A döntéshozók eredetileg úgy tervezték, hogy az Alpini Hadtestet a Kaukázusban fogják bevetni, a felszerelésük is ennek megfelelő volt. Ennek ellenére, az olasz 8. hadsereggel együtt októberben a Don-folyó mentén találták magukat. A Cuneese és a Julia hegyi hadosztályok szeptemberben érték el a Dont. A Tridentina hegyi hadosztály pedig októberben – ez a hadosztály került a 2. magyar hadsereg közvetlen szomszédságába (37.).

A szerző bemutatja a frontvonalig tartó felvonulást, a hosszú vasúti utazást, majd a fárasztó meneteléseket. A legtöbb olasz katona akkor volt először külföldön. Többségük még a szülőfalujának a környékét sem hagyta el azt megelőzően. Az olasz katonák jelentős része szegény vidékekről származott, és az analfabetizmus sem volt kivetítve a soraikban, de Kelet-Európa szegénységén, és az ottani népek életkörülményein még ők is elcsodálózkodtak. Az esetek többségében az átlagos olasz katona jól kijött a helyi lakossággal. Ritkák voltak közöttük az olyan komoly ellentétek, mint pl. a német hadsereg esetében. A veteránok olyan történeteket is meséltek a szerzőnek, amelyekben a lakosság és az olasz katonák egymást kölcsönösen segítették a Don mentén. Az olasz katonáorvosok gyógyították a helybelieket, míg azok cserébe élelmet vagy meleg téli ruhát adtak nekik. A megszállók hadseregei között nem volt ennyire kiegyensúlyozott a viszony. A németek sok esetben lenézték a velük harcoló szövetségeseiket. Ez a probléma a hadműveletek és a téli visszavonulás idején csak rosszabb lett.

A szovjet hadsereg decemberi offenzívájáig viszonylagos nyugalom volt a fronton. A Vörös Hadsereg támadása után az olasz frontvonal gyorsan összeomlott. A veteránok elmondásaiból is kiderül, hogy az az olasz hadsereg, azzal a felszereltséggel nem lehetett egyenrangú ellenfele a jól felfegyverzett, gépesített és páncélosokkal is bőven ellátott szovjet hadseregnek. A klimatikus körülményeknek megfelelő egyenruhák is hiányoztak. Az alpini alakulatoknak volt téli egyenruhájuk, csak éppen azt nem a zord orosz tél-

hez tervezték. Ilyen körülmények között az olasz frontot az oroszok hamar áttörték, és kezdetét vette a nagy veszteségekkel járó visszavonulás.

A hátrálás során a tengelycsapatok közötti szövetségesi viszony is megromlott. A német katonák sok visszaélést követtek el az olaszokkal szemben. (A magyar katonákkal sem volt jobb a viszony.) Sok esetben megtörtént, hogy nem engedték be őket egy-egy meleg kunyhóba, ami a sztyeppén az adott körülmények között életet menthetett. Előfordult olyan eset is, amikor a német katonák eltulajdonították az olaszok teherautóit és azokkal vonultak vissza, az olaszokat meg nem engedték felszállni, vagy a sebesültekkel megrakott szánokat elvették, és a saját embereiket pakolták fel. Ezek a visszaélések odáig fajultak, hogy végül az olaszok sem hagyták annyiban a dolgokat. Próbáltak revánst venni. A németek egy alkalommal magas árat fizettek a tetteikért. Január 21-én, a visszavonulás során a német XXIV. páncélos hadtest frissen kinevezett parancsnokának, Karl Eibl altábornagynak a gépkocsijába az olaszok kézigránátot dobta. A robbanás megölte a parancsnokot.³

A hadjárat végére az egyszerű olasz katona – és több tiszt is – olyan mértékben meggyűlölte a németeket a viselkedésük miatt, hogy már inkább őket kezdték ellenfeleknek tekinteni. A kölcsönös bizalom teljesen megromlott. A németek próbálták az olaszok nyakába varrni az összeomlást, míg az utóbbiak a németek embertelen hozzáállása miatt voltak felháborodva.

A szerző a harcokról és a visszavonulásról is érdekes epizódokat mutat be. Természetesen a visszaemlékezésekből és a naplókából, valamint a megmaradt levelekből rekonstruálva azokat. A frontról azonban nem tért haza mindenki, csak a hadsereg töredékének sikerült kijutnia a bekerítésből. Az alpini csapatok nagyobb része, német és magyar csapattöredékekkel hadifogságba került, vagy elesett.

A könyvben a szerző a hadifogság időszakával egy különálló fejezetben foglalkozik. Bemutatja, leírja az embertelen körülményeket, amelyeket a hadifoglyok elszenvedtek. A már egyébként is elcsigázott, átfagyott és éhező katonákra a fogságba esést követően újabb kálvária várt. Hóban, fagyban, kemény hidegben, gyalogmenetben keltek át a Don folyón, és a legközelebbi vasúti csomópontig erőltetett menetben vonultak a hadifoglytáborokig. A foglyok a frontvonal átlépése után szembesültek a szovjet erőfölénnyel, amely rájuk zúdult az azt megelőző napokban. Sokukban akkor tudatosult az esélytelenségük. Már az erőltetett menet során rengeteg katona meghalt, a táborokban a halottak száma csak gyarapodott.

3 Becze, Csaba: Magyar Steel: Hungarian Armour in World war II. Redbourn, Mushroom Model Publications, 2006: 27. o.

A menetelés során és a táborokban vegyesen voltak olaszok, németek, magyarok és románok is. Ezek közül a legreménytelenebb helyzetben a német katonák voltak. Az oroszok olyan mély gyűlöletet tápláltak a németek iránt, hogy sokszor már a fogságba eséskor agyonlőtték őket. A veteránok beszámolóí alapján az olaszokkal különösebb gondjuk nem volt, csak éppen a megpróbáltatásokat nem bírták. Rengeteg olasz katona halt meg a hadifogságban a különféle betegségek – főként tifusz – következtében. A hadifogság időszakában az olaszok helyzetében némi változás állt be, amikor az országuk 1943-ban kilépett a háborúból. Szerettek volna minél hamarabb hazajutni, de nem volt rá mód. A legelső olasz hadifoglyok 1945 végén tértek haza. A többségük pedig 1946-ban. Az olasz tiszteket csak 1946. június 2-a után engedték haza Olaszországba (280–281.), mivel június 2-án voltak a választások. A választásokat követően a tisztek is hazatérhettek.⁴ A végső számvetés szerint a hadifogságban az olasz hadifoglyok többsége meghalt, és csak töredéküknek sikerült visszatérni szülőföldjére.

Hope Hamilton könyve érdekes, olvasmányos, és az interjúknak, naplónak valamint a korabeli levelezéseknek köszönhetően a háborút az átlag emberek szemszögéből is megismerhetjük. Számtalan izgalmas eseményről olvashatunk benne, amely az olasz katonákkal a keleti fronton megtörtént. Ezek a történetek és a harccselekmények leírásai teszik a könyvet izgalmas-sá és olvasmányossá. Igaz ugyan az is, hogy a visszaemlékezések szempont-jából az emberi memória korlátai és az átélt események miatti részrehajlás, elfogultság sok esetben torzíthat az igazságon vagy a valós eseményeken, ezeket a hiányosságokat azonban további utána olvasással valamelyest ki lehet küszöbölni. Mindenkinek ajánlom ezt a könyvet, aki a második világ-háború eme ismeretlen epizódját szeretné tanulmányozni.

Hamilton, Hope: *Sacrifice on the steppe* (Áldozat a sztyeppén). The Italian Alpine Corps in the Stalingrad Campaign, 1942–1943. Philadelphia & Newbury, Casemate, 2011. 366 o.

Bognár István

4 A június 2-i első szabad választásokon az olasz nép arról döntött, hogy monarchiában vagy köztársaságban szeretne tovább élni, és ekkor választották meg az alkotmányozó nemzet-gyűlés tagjait is. Az olasz kommunisták pedig nem szerették volna, ha a volt „fasiszta” olasz tisztek befolyásolják a választások eredményét.